

คิดนอกกรอบ

Think Out of the Box

ปกิต วิเศษปัดสา

สามย่านศึกษา : จากประวัติศาสตร์ในห้องเรียน สู่ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต
Samyan studies : From the history classroom to the lively history

บทคัดย่อ

ชุมชนสามย่าน-สวนหลวงเป็นชุมชนในท้องถิ่นของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางประชากรและวัฒนธรรม ทำให้เกิดความรุ่มรวยของวิถีชีวิต เสมอมา ในชุมชนซึ่งปรากฏทั้ง ศาลเจ้า โบสถ์ วัตถุที่ทรงคุณค่า ตลอดจนวิถีชีวิตที่โดดเด่น จึงทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนนั้นไม่อาจประเมินค่าได้ ขณะที่พื้นที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ผลประโยชน์ของสถานศึกษา สถานะของชุมชนจึงอยู่ในสภาพเสี่ยงตลอดเวลา การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นวิธีการหนึ่งเพื่อสร้างองค์ความรู้ร่วมกับชุมชนในการพัฒนาให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เ็นอยู่ ขั้นตอนของการทำงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นจะต้องกำหนดกรอบความคิดในการทำงานให้ชัดเจน ทำการเก็บข้อมูล สดท้ายจึงเรียบเรียง เผยแพร่ และส่งต่อกับท้องถิ่นต่อไป ที่ผ่านมารองเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยมเคยจัดกิจกรรมในรายวิชาเพิ่มเติม (เลือกเสรี) ส 31211 เสน่ห์บางกอก ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2556 โดยจัดกิจกรรมในชุมชนสามแพร่ง ผลจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรายวิชาดังกล่าวทำให้นักเรียนมีเจตคติที่ดี เห็นคุณค่าของชุมชน มีความภูมิใจและถือเป็นหน้าที่ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย กิจกรรมข้างต้นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยมมีความพร้อมในการจัดกิจกรรมทางการศึกษาโดยใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนสามย่าน - สวนหลวงในอนาคต

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์ในห้องเรียน / ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต

Abstract

Samyan – Suanluang community locates in area around Chulalongkorn university, with population and cultural diversity, the community lifestyle is temping. Samyan has shrines, church, artifact and prominent way of life. Although Samyan identity is priceless, the community is at risk because of their location is in university beneficial zone. Local history is one of many appropriate ways to adapt the community with the stream of capitalism. The methodology based on framework configuration, data harvest, historical analyzation, presentation and forward the knowledge to that community. The demonstration school of Chulalongkorn university created such activity before. Class from subject S.31211 Bangkok studies participates with Sampraeng communities. It results that students had improve their point of view toward the locals, proud and take duties on cultural reserves. The activities in Sampraeng indicate that the school itself is ready to actively use Samyan – Suanluang as areas of educational activities in the future.

KEYWORDS : history classroom / the lively history

บทนำ

โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม เป็นสถานศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดพื้นที่สำหรับนวัตกรรมทางการศึกษารูปแบบใหม่ ๆ ภายใต้ความร่วมมือกับคณะครุศาสตร์ ที่เป็นผู้ผลิตนิตสำหรับฝึกปฏิบัติการวิชาชีพ ในชั้นปีที่ 5 นิสิตเหล่านี้ภายใต้การให้คำปรึกษาจากอาจารย์นิเทศก์จะช่วยขัดเกลาหมวดประสบการณ์เข้ากับความรู้ ทำให้บัณฑิตครุศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเปี่ยมไปด้วยความคิดสร้างสรรค์และทำการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาบัณฑิตให้มีความพร้อมในการปฏิบัติงานครู จำต้องคำนึงถึงการให้นิสิตได้เรียนรู้จากชุมชนโดยรอบสถานศึกษา นั่นก็คือการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนในฐานะแหล่งเรียนรู้ ใช้ชุมชนเป็นวัตถุดิบในการสร้างองค์ความรู้และสร้างจิตสำนึกภักดีให้เกิดแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ อาณาบริเวณที่กล่าวถึงในที่นี้ก็คือ “ชุมชนสามย่าน”

ชุมชนสามย่านกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีความสัมพันธ์กันมาเป็นเวลายาวนาน ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะตัดสินพระทัยให้สร้างสถาบันอุดมศึกษา

ในบริเวณนี้ พื้นที่สามย่าน-สวนหลวง-วังใหม่ ก็มีผู้อาศัยอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งเป็นชาวไทยและชาวจีนที่ประกอบอาชีพหลากหลาย ทั้งปลูกผัก ทอผ้า เลี้ยงหมู อย่างไรก็ดี ความรับรู้ของชาวจุฬาฯ ที่มีต่อสามย่านที่ผ่านมาโดยตลอดนั้น คือ ผลของการพัฒนาที่ทำให้เมืองกรุงเทพฯ ขยายตัวเร็วเกินไป ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นทำให้มีประชากรกลุ่มหนึ่งที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภคของเมือง ในทศวรรษ 2500 เด็ก ๆ จาก “สลัม” ในจุฬาฯ มาทำงานเป็นบริกรยกน้ำในร้านอาหารส่วนกลางของจุฬาฯ แม้จะไม่ร่ำรวย หากแต่ก็สร้างแรงบันดาลใจให้บัณฑิตบางคนในการทำงานเพื่อสังคม (ถาวร ชะนะภัย, 2530) หลัง พ.ศ. 2509 มหาวิทยาลัยมองชาวบ้านกลุ่มนี้ด้วยสายตาที่ไม่เป็นมิตรมากขึ้นเรื่อย ๆ จนนำไปสู่การเวนคืนที่ดินครั้งแรก ๆ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550) ผลประโยชน์จากที่ดินทำให้เกิดทัศนคติที่ต้องผลักไสชาวบ้านไปเป็นคนนอกครั้งแล้วครั้งเล่า จนถึงปัจจุบันจึงไม่มีการสร้างองค์ความรู้ใด ๆ จากชุมชนรอบสถานศึกษา ส่งผลให้สถานการณ์น่าเป็นห่วงมากขึ้นเรื่อย ๆ

สถานะของชุมชนรอบจุฬาฯ ในปัจจุบัน

ชุมชนรอบจุฬาฯ ที่จะกล่าวถึงในที่นี้จำกัดตัวอยู่แต่เฉพาะชุมชนสามย่าน-สวนหลวงเท่านั้น พื้นที่ชุมชนตั้งอยู่นอกรั้วมหาวิทยาลัยออกไปทางทิศใต้และทิศตะวันตก อยู่ในบริเวณที่เรียกว่า “เขตที่ดินผลประโยชน์ของมหาวิทยาลัย” การดำรงอยู่ของชุมชนจึงเกิดขึ้นบนพันธะระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่าที่ดิน ความสัมพันธ์รูปแบบดังกล่าวทำให้พื้นที่ต้องเกิดการหมุนเวียนของประชากรอยู่ตลอดเวลา ทั้งในฐานะที่ต้องมีการอพยพเข้าและออกของแรงงานในพื้นที่ และในฐานะที่ผู้เช่าจะต้องคืนพื้นที่ให้แก่มหาวิทยาลัยเมื่อเวลาตามสัญญาเช่าหมดลง โดยทั่วไปแล้วเวลาที่ให้เช่าจะอยู่ระหว่าง 3-5 ปี สำหรับชุมชนสวนหลวงซึ่งตั้งอยู่บริเวณนอกสถานศึกษาด้านถนนบรรทัดทองนั้น การต่อสัญญาน่าจะมีมาอย่างยาวนานพอสมควรจนกระทั่งย่านการค้าค่อย ๆ เจริญขึ้น ของขายสำคัญในย่านนั้นเองที่กลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ตัวอย่างการใช้พื้นที่เชิงพาณิชย์มีส่วนทำให้ตัวตนของชุมชนรอบจุฬาฯ ดำรงอยู่ เช่น ตลาดสามย่าน ศูนย์การค้าอะไหล่เก่าเชียงใหม่ ร้านขายเครื่องกีฬา เจริญ ถ้วยรางวัล เรือ ไปจนถึงร้าน “จี๋น้อย” และร้านอาหารที่มีชื่อเสียง เช่น เชียงชิมอี ตั้งเล่าहीं ฯลฯ เป็นต้น หากผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ก็เป็นตัวตรึงการดำรงอยู่ของชุมชนเหล่านี้เช่นเดียวกัน

ปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างนิสิตกับชุมชนทำให้เกิดวัฒนธรรมขึ้นอย่างไม่ยากเย็น เพราะชุมชนได้อำนวยอาหาร ยา และเครื่องนุ่งห่มให้แก่บัณฑิตในต้นทุนต่ำเสมอมา รวมถึงวัสดุสำหรับการนำเสนอผลงาน การทำกิจกรรม สวัสดิการยามค่าคืนของนิสิตหอพัก ฯลฯ ความทรงจำในด้านดีของนิสิตทุกยุคทุกสมัยเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเช่นนี้ โดยเฉพาะกับกลุ่มประชากรนิสิตที่มีฐานะต่ำ - ปานกลางที่ไม่สามารถเข้าถึงวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาราคาแพงได้ นอกจากนั้น ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าพ่อเสือ และศาลเจ้าเหล่ากงเหล่ามา

ตลอดจนโบสถ์จีนเซว่นเคย์ แอ๊ดเวนติส ยังเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ตัวชีวิตที่ว่า “คนจีน” และศาสนิกในศาสนาต่าง ๆ นั้นมีส่วนอย่างไรต่อการสร้างชุมชนดังกล่าว และพวกเขาอาศัยอยู่ตรงนี้นานเท่าใด หากความทรงจำในด้านร้าย ๆ ก็มีเหมือนกัน การล่มสลายของชุมชนเกิดขึ้นเมื่อสัญญาเช่าไม่ได้รับการต่อ การรื้อถอนอาคารทำให้ปัญหาอาชญากรรมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ความเสี่ยงดังกล่าวเป็นหนึ่งในข้อตกเตือนจากมหาวิทยาลัยต่ออนิสิตในปกครองเมื่ออนิสิตต้องเดินผ่านพื้นที่ในยามวิกาล แม้จะมีสถานีตำรวจปทุมวันอยู่ในละแวกใกล้ ๆ ก็ยังมีอาชญากรรมเกิดขึ้นอยู่เป็นระยะ ๆ ที่สำคัญก็คือเมื่อใช้ถนนพญาไทเป็นแกนก็จะพบว่าอีกฝั่งหนึ่งของถนนมีความเจริญทางวัตถุในระดับที่สูงกว่าสามย่าน-สวนหลวงอย่างน่าใจหาย วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนสามย่าน-สวนหลวงจึงมีทั้งด้านมืดและด้านสว่างให้ชาวจุฬาฯ ได้เลือกมองด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ในโครงการใหม่ ๆ เช่น โครงการเรือนวิรัชมิตร และระเปียงจามจรี โครงการสยามไนท์บาซาร์ โครงการสวนหลวงสแควร์ และโครงการอุทยานจุฬาฯ ร้อยปี ทำให้เบียดขับพื้นที่ของชุมชนน้อยลงไปเรื่อย ๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ควรดำเนินการอย่างเร่งด่วนความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการแสวงหาแนวทางอนุรักษ์ชุมชนในฐานะแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและมีชีวิต

คุณค่าของชุมชนสามย่าน – สวนหลวงที่มีต่ออนิสิตจุฬาฯ ทำให้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นนี้ โดยสามารถแบ่งเป็นสองหมวดใหญ่ ได้แก่ (ก) การศึกษาการวางผังและแนวทางการใช้พื้นที่เพื่อผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ (ข) การตรวจสอบคุณภาพอาหารในชุมชนสามย่าน การศึกษาในที่นี้ เช่น **ชีวิตเมืองบนที่ดินจุฬาฯ** ของอนิสิตชั้นปีที่ 4 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2533) **การศึกษาความเป็นไปได้ของการพัฒนาที่ดินบริเวณสามย่าน-สวนหลวง** ของ เกรียงยศ จรูญศรีสวัสดิ์ (2546) **ทัวร์เสมือนจริงรถโดยสารภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ฝั่งสามย่าน)** ของวุฒินันท์ สัตยวิวัฒน์กับบอริติ ทิศาวิภาต (2552) **จากริมถนนขึ้นตึกโฮโซจิฉ้อย ขวัญใจชาวจุฬาฯ** ของสุทธาสินี จิตรกรรมไทย (2552) **ศึกษาความเป็นไปได้ในการลงทุนเปิดร้านอาหารชาบู ชาบู ประเภทบุฟเฟต์ บริเวณข้างวัดหัวลำโพง (สามย่าน)** ของ นพพร มโนเกษมสันต์ (2555) **การศึกษาความเป็นไปได้ของโรงเรียนสอนภาษาญี่ปุ่นในเขตสามย่าน** ของนพรัตน์ เจริญ (2556) เป็นต้น ผลจากการศึกษานี้ทำให้เราเห็นว่าชุมชนสามย่าน-สวนหลวงสามารถใช้เพื่อการเรียนรู้ได้ในหลาย ๆ แง่มุมด้วยกัน แต่ก็เป็นที่น่าสนใจว่าการใช้ชุมชนเพื่อการเรียนการสอนยังมีไม่มาก ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางกฎหมายธุรกิจมากกว่า เช่น **บันทึกจดหมายเหตุ กรณีเกี่ยวกับที่ดินมหาวิทยาลัย** ของ เทียนฉาย กิระนันท์ (2543) **ยุทธศาสตร์และกลยุทธ์การบริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** (2547) **รายงานผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย** (2548) โดยเนื้อหาของเอกสารเหล่านี้ นำเสนอความเป็นเจ้าของดินแดนของมหาวิทยาลัยโดยกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนสามย่าน

ความสัมพันธ์ทางธุรกิจเป็นพลังผลักดันที่ทำให้ชุมชนสามย่าน – สวนหลวงมีพลวัต หากก็เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าไปพร้อม ๆ กันด้วย ในฐานะที่โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม มีพันธกิจที่จะต้องรับผิดชอบต่อสังคม เสริมสร้างนวัตกรรมในการเรียนรู้ จึงได้ทำการกำหนดประเด็นวิจัยแบบอาณาบริเวณศึกษา “สามย่านศึกษา” เพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนให้มีความแข็งแกร่ง สามารถอยู่ร่วมกับมหาวิทยาลัยได้อย่างยั่งยืน

1. การสอนภูมิศาสตร์เกี่ยวกับสังคมเมืองโดยใช้สามย่านเป็นฐาน

ที่มาของคำว่า “สามย่าน” นั้นไม่แน่ชัด หากมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอีกย่านหนึ่งในละแวกใกล้เคียง ๆ กันคือ “สามย่าน – สีพระยา” เงื่อนไขที่ต้องการความชัดเจนก็คือที่เรียกกันว่าสามย่านนั้นมีอาณาบริเวณจากไหนถึงไหน?

โดยทั่วไปแล้ว สามย่านหมายถึงชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณจุดบรรจบระหว่างถนนพระรามสี่กับถนนพญาไท ปริมาณของมันไม่ชัดเจน อีกชุมชนหนึ่งคือสวนหลวงนั้นตั้งอยู่นอกรั้วของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชื่อชุมชนไม่มีความเกี่ยวข้องกับ “เขตสวนหลวง” แต่ประการใด หากได้มาจากชื่อคลองที่ไหลผ่านมหาวิทยาลัยออกไปทางด้านทิศตะวันตกจนถึงถนนบรรทัดทอง บริเวณเหลื่อมระหว่างสวนหลวงและสามย่านนั้น ไม่อาจชี้ชัดว่าอยู่จากไหนถึงตรงไหน หากในฐานะที่เป็นชุมชนรอบจุฬาฯ เหมือนกัน ได้รับอานิสสงส์จากนโยบายต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเหมือนกันและมีนิสัยเป็นลูกค้ายาใหญ่เหมือนกัน อาจกล่าวได้ว่าบริบทเหล่านี้ทำให้เกิดตัวตนของสามย่านและสวนหลวงซึ่งจะได้อภิปรายต่อไป

ผู้คนในอดีตนั้นต่างทราบถึงความโล่งกว้างของพื้นที่รอบ ๆ จุฬาฯ ในปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งสามย่าน สวนหลวงและชุมชนใกล้เคียงค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมาบนพื้นที่รกร้างว่างเปล่า ประจักษ์พยานของความแจ้งกว้างนั้นก็คือความเป็นทุ่ง ถนนพญาไทนั้นตัดผ่านทุ่งพญาไท ถนนพระรามสี่ตัดผ่านทุ่งวัวลำพองหรือที่ในเวลาต่อมาสำเนียงของผู้คนได้เพี้ยนไปเป็นหัวลำโพง ปทุมวันก็เป็นอีกทุ่งหนึ่งที่มีการทดลองการบินครั้งแรก ๆ ในเมืองไทย บริเวณสวนลุมพินีก่อนจะพัฒนามาเป็นพื้นที่สีเขียวในทุกวันนี้ แต่เดิมเคยเป็นทุ่งราบอย่างที่เคยใช้ประกอบพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญมาก่อน (ในความหมายที่ว่า สนามหลวงเป็นที่แรกนา “ร่วมกัน” กับทุ่งอื่น ๆ ในพระนคร)

ที่ราบผืนใหญ่นี้อาจใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ไม่มากนัก หากคุคลองต่าง ๆ ที่ไหลตัดผ่านทุ่งช่วยเหลือเลี้ยงให้ทุ่งราบสามารถทำการเพาะปลูก ตลอดจนอาจทำการคมนาคมได้ใกล้เคียง ๆ กับที่ดินจุฬาฯ นั้น ทุ่งพญาไทเคยปลูกข้าวมาก่อน ส่วนทุ่งหัวลำโพงนั้นก็ใช้เลี้ยงวัว ไก่ออกไปเลยอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิก็มี “สะพานควาย” ซึ่งเป็นที่แลกเปลี่ยนสัตว์ปัจจัยการผลิตที่ราบนอกพระนครผืนนี้ แต่เดิมไม่นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญนัก

ชุมชนในย่านนี้ทวีความสำคัญมากขึ้น การขุดคลองเป็นหนึ่งในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผู้ยึดครองกรุงรัตนโกสินทร์นิยมทำกันมายาวนาน ด้วยเสมือนได้ตัดถนนใหม่ ผู้ตัดคลอง

อาจทำการถือครองและรังวัดที่ดินบนสองฝั่งคลองได้อย่างสะดวกด้วยที่ดินที่บุกเบิกใหม่อาจถือครองและเก็บกำไรได้ในภายหลัง คลองแสนแสบเป็นหนึ่งในโครงการโยธาเหล่านั้นที่ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเกิดการเชื่อมโยงกับ “พระนคร” ที่บางกอกขึ้นในโดยตรง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาสร้างวัดสองวัดในละแวกนี้ ได้แก่ วัดบรมนิวาสและวัดปทุมวนาราม โดยเฉพาะวัดแรกมีท่าเรือ “หน้าวัด” ที่สามารถเดินทางเชื่อมต่อกับวัดปทุมฯ หรือจะล่องเหนือไปทางป้อมมหากาฬก็ได้ วังเจ้านายที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันคือวังสระปทุม พร้อม ๆ กับที่บทบาทของชาวตะวันตกจะมีส่วนในการทำให้พื้นที่นี้เปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้งานบางอย่าง

เดิมมานั้น บ้านแบบไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมีลักษณะการใช้งานที่มักสัมพันธ์กับแหล่งน้ำไหล ด้วยใช้แหล่งน้ำในการบริโภคอุปโภคและทำการสัญจรในเวลาเดียวกัน บ้านจึงมักกระจุกตัวตามลำน้ำและคูคลองต่าง ๆ ด้านหน้าของบ้านก็คือด้านที่มีท่าเรือ หลังบ้านก็คือป่าดงพงไพรที่ไม่มีการบุกเบิก หากในเวลาต่อมาเมื่อลักษณะการใช้งานบ้านของชาวไทยเปลี่ยนไปเป็นแบบสากล ก็คือให้ความสำคัญกับถนนมากกว่าคูคลอง สายน้ำก็ถูกลดความสำคัญลงถนนถูกตัดผ่านสามย่านทำให้ความเจริญไหลมาทางบก ถนนที่สำคัญ ได้แก่ ถนนพญาไท ถนนอังรีดูนังต์ (เดิมเรียกถนนสนามม้า) ถนนบรรทัดทอง (และถนนพระรามหก) ถนนพระรามสี่ (เดิมเรียกถนนหัวลำโพง) และถนนพระรามหนึ่งซึ่งต่อเนื่องมากับถนนบำรุงเมือง ถนนที่ตัดใหม่สายแรก ๆ ของสยามตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 4

ก่อนการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ปรากฏวังเจ้านายในบริเวณใกล้เคียง ๆ จำนวนสามวังเป็นอย่างน้อย ได้แก่ วังสระปทุมที่ประทับของสมเด็จพระศรีสุวรินทราบรมราชเทวี สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า วังวินด์เซอร์ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารและวังพญาไทในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง จึงไม่น่าประหลาดใจหากที่ดินในละแวกนี้จะตกเป็นทรัพย์สินในครอบครองของเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีโดยการดูแลของพระคลังข้างที่ กล่าวเฉพาะที่ดินผืนใหญ่อันเป็นที่ตั้งจุฬาฯ ในปัจจุบันนั้นเป็นประกอบไปด้วยที่ดินสองบัญชีรวมกัน ได้แก่ ที่ดินพระราชมรดกของเจ้าฟ้าห้าวพระองค์และที่ดินผลประโยชน์เพื่อเลี้ยงชีพบาทบริจาริกาในรัชกาลที่ 5 ก่อนการสถาปนามหาวิทยาลัยก็พบว่ามิชชันนารีตั้งอยู่บ้างแล้ว

ครั้นเมื่อมีการวางรากฐานมหาวิทยาลัยของประเทศในช่วงต้นรัชกาลที่หก สภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นประธานฯ ได้เล็งเห็นว่าที่ดินที่ตั้งมหาวิทยาลัยในปัจจุบันนั้นมีความเหมาะสมในหลาย ๆ ประการ ด้วยสภาจัดการฯ สร้างจุฬาฯ ขึ้นมาเป็นมหาวิทยาลัยปิด ซึ่งเป็นรูปแบบสถาบันอุดมศึกษาที่ใช้งบประมาณสูง ความจำเป็นดังกล่าวทำให้รัฐบาลต้องยินยอมยกผลประโยชน์ส่วนใหญ่บนที่ดินเพื่อเป็นงบประมาณของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่กำลังจะตั้งขึ้นใหม่เมื่อมีมหาวิทยาลัยแล้ว “ย่านจุฬาฯ” ก็ค่อย ๆทวีความสำคัญขึ้นจนรัชกาลที่ 6 ทรงเลือกใช้

เป็นสถานที่จัดแสดงสยามรัฐพิพิธภัณฑ์เพื่อแสดงความรู้เรื่องทางการผลิตของประเทศ หากการเสด็จสวรรคตของพระองค์ทำให้พื้นที่สำหรับจัดแสดงกลายเป็นสวนกลางเมืองแห่งใหม่ที่ชื่อ “สวนลุมพินี”

2. การสอนเศรษฐศาสตร์โดยใช้สามย่านเป็นฐาน

โครงสร้างประชากรของสามย่าน

ชาวบ้านใน “ย่านจุฬา” เริ่มแรกนั้นไม่อาจจะระบุได้แน่ชัดว่าเป็นใครและมาจากไหน หากสถิติของประชากรกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 6 ได้แสดงให้เห็นว่า เมืองแห่งนี้มีชาวจีนเป็นประชากรกลุ่มน้อยแต่กลับมีกำลังทางเศรษฐกิจและสังคมที่น่าหวาดหวั่น (พลกุล อังกินันท์, 2514) ความสำเร็จของชาวจีนนั้นเป็นผลมาจากเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ทำให้พวกเขา มีความสามารถในการสะสมทุน ในอดีตประชากรจีนจึงได้รับการต้อนรับอย่างเต็มใจจากราชสำนัก ยุคต้นกรุงในฐานะกำลังทางเศรษฐกิจที่มีคุณภาพ พวกเขาอพยพออกจากเมืองจีนด้วยหวังว่าจะมาแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจในต่างแดนเพื่อจะกลับไปเป็นที่เชิดหน้าชูตาในแผ่นดินแม่ อีกครั้ง ดังนั้นชาวจีนที่ประสบความสำเร็จในเมืองไทยแล้วถึงระดับหนึ่ง หากไม่ตั้งรกรากอยู่เสียเลยก็จะต้องกลับบ้านเกิด กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศใน พ.ศ. 2452) กราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “...จำนวนจีนที่ปรากฏเข้ามาในราชอาณาจักรแม้มากมายเท่าใด...ถ้าคิดจำนวนจีนที่เข้ามา 100 คน หาเงินได้แล้วกลับไปเมืองจีนเสียประมาณ 50 เป็นอัตราตายสูญเสีย 20 ที่อยู่ประจำในราชอาณาจักรราว 30 เป็นอย่างมาก...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ อ้างถึงใน พลกุล อังกินันท์, 2514) ที่ผ่านมามีผู้แบ่งระยะของการอพยพออกเป็น 6 ระยะ ดังนี้

1. ระยะที่ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งตามเมืองท่าต่าง ๆ ในยุคก่อนอยุธยา
2. ระยะที่อพยพเข้ามาในสมัยอยุธยา (พ.ศ. 1967 - 2310)
3. ระยะที่อพยพเข้ามาในรัชกาลพระเจ้าตากสินมหาราชจนถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2310 - 2411)
4. ระยะที่กระแสโลกเปลี่ยนแปลงจากรัชกาลที่ 6 จนถึงรัชกาลปัจจุบัน พ.ศ. 2493 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายที่รัฐบาลกำหนดให้ชาวจีนอพยพเข้ามาน้อยที่สุด (สุนิย์รัตน์ เดชวิริยะกุล, 2553)

กลุ่มคนที่เดินทางเข้ามาในเมืองไทยยุคต่าง ๆ นั้นมีบุคลิกภาพหลายแบบ มีทั้งแรงงานรับจ้างที่มีฝีมือและที่เข้ามาเพื่อเป็นกรรมกร การเดินทางเข้ามาในเมืองไทยอย่าง “เสียผืนหมอนใบ” ของพวกเขา มาด้วยความตั้งใจจะเก็บเงินกลับบ้านเกิดดังกล่าวมาแล้ว คุณสมบัติข้อนี้ทำให้พวกเขามีความสามารถในการสะสมทุนสูงกว่าคนไทย ข้าพพวกเขายังมีสถานะทางสังคมที่ได้เปรียบคนไทยมาตั้งแต่อดีตแล้วที่ไม่ต้องสละเป็นไพร่หรืออาจไม่อยู่ในบังคับ

ของทางการไทย เงื่อนไขหลวม ๆ ทำให้พวกเขาสามารถรักษาลักษณะจีนของตนเองไว้ได้ พวกเขาพูดภาษาจีน คบหากับเพื่อนจีนที่มาจากเมืองเดียวกัน ตั้งสมาคมตระกูล แซ่ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลคนบ้านเดียวกันเอง จนถึงกับตั้งโรงเรียนภาษาจีนในเมืองไทย (ภูวดล ทรงประเสริฐ, 2519) ชุมชนชาวจีนในเมืองไทยระยะแรกจึงมีความแปลกแยกระดับหนึ่ง ด้วยถึงแม้จะอยู่ในเมืองไทย นับถือพระเจ้าแผ่นดินไทย แต่ยังคงคิดเสมอว่าตนเป็นจีน จึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมหลายอย่าง รัฐบาลต้องเข้มงวดกับกิจกรรมเหล่านี้ในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน และผ่อนคลายความตึงเครียดลงเมื่อประชากรจีนรุ่นต่อมาเริ่มกลายเป็นไทยมากขึ้น ชาวจีนในรัชกาลปัจจุบันจึงเริ่มจะละทิ้งแผ่นดินเกิดของตนไป และรับเอาความเป็นไทยไว้แทนโดยที่ยังไม่ทิ้งตัวตนเดิม

สามย่านนั้นเป็นชุมชนจีนอีกแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ด้วยอยู่ในระยะไม่ใกล้ไม่ไกลจากท่าเรือสองแห่ง คือ ท่าน้ำสี่พระยาและท่าน้ำราชวงศ์ สันนิษฐานว่าช่องทางดังกล่าว ซึ่งเป็นที่นิยมขึ้นฝั่งของชาวจีนโพ้นทะเล แต่ก็เป็นช่องทางของบรรพชนคนสามย่านดุจเดียวกัน ทั้งนี้เป็นไปได้อย่างมากว่าชุมชนจีนสวนหลวงและสามย่านอาจเป็นชุมชนที่ขยายตัวมาจากชุมชนเยาวราชอีกทีหนึ่ง

อันที่จริง พื้นที่ดังกล่าวไม่ได้มีแต่คนจีนเพียงอย่างเดียว แม้กระบวนการสร้างชุมชนในปัจจุบันจะพยายามสื่อสารให้โลกเห็นว่าสามย่านนั้น “จีน” เพียงใด หากยังมีประชากรสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งที่มักไม่เป็นที่กล่าวถึงก็คือชุมชนชาวมุสลิม ในทศวรรษ 2500 “แขกเลี้ยงวัว” ในละแวกจุฬาฯ เป็นที่หวาดกลัวอย่างมากของนิสิตคณะอักษรศาสตร์ (สมศรี สุขุมลันนท์, 2530) ที่ตั้งของชุมชนมุสลิมนอกย่านจุฬาฯ ที่ใกล้ที่สุดอยู่ที่บริเวณแยกเจริญผล หากยังมีผู้จดจำได้ว่าบริเวณหอพักยูนิเวอร์ซิตีในปัจจุบันนั้นเคยเต็มไปด้วยครัวเรือนมุสลิม แต่ก็ไม่ใช่ที่แน่ชัดว่าพวกเขามีเชื้อชาติอะไร พร้อม ๆ กันนั้นก็มีชุมชนชาวจีนที่ยอมรับนับถือศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์ (เซเวนเดย์ แอดเวนติสต์) อยู่ด้วย ตัวโบสถ์ตั้งอยู่บนกุโบร์เก่าที่สำคัญจีนคริสต์ได้กระจายตัวอยู่ทั่วไปตั้งแต่สามย่านไปจนถึงบางรัก ส่วนวัดพุทธที่ตั้งอยู่ใกล้ที่สุดก็คือ วัดหัวลำโพง และวัดปทุมวนาราม

ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ละแวกจุฬาฯ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางประชากรอย่างมาก ลักษณะทางเชื้อชาติและศาสนาที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้วแต่ผสมผสานอยู่ในบ้านหลอมเดียวกัน ในที่นี้คือชุมชนสามย่าน สวนหลวง ย่อมเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่แข็งแกร่งของชุมชนเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตอันหลากหลายและเป็นพื้นที่ตัวอย่างสำหรับการเรียนรู้สังคมไทยได้เป็นอย่างดี

การประกอบอาชีพของชาวจีนสามย่าน

ในฐานะที่ชาวจีนเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวจีนจึงกระทบต่อชุมชนในพื้นที่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือในแง่เศรษฐกิจซึ่งชาวจีนได้ทำการค้าในระบบย่าน หมายถึง ว่าในแต่ละพื้นที่ก็จะขายสินค้าในตระกูลเดียวกัน จากหลักฐานที่

ปรากฏในพื้นที่ปัจจุบันนั้น สามย่านเป็นแหล่งรวมอาหารและอุปกรณ์ศาลเจ้า ขณะที่ชุมชนสวนหลวงเป็นพื้นที่ขายสินค้าอุตสาหกรรมดังที่ปรากฏย่านเชียงกงอยู่ในปัจจุบัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทั้งสองพื้นที่ทำร่วมกันคือการประกอบกิจกรรมบริการต่าง ๆ เช่น การเป็นพ่อค้าคนกลาง การประกอบธุรกิจร้านค้าตามท้องแถว การภัตตาหาร กิจกรรมเครื่องกีฬาและถ้วยรางวัล การทำโรงเรียนเอกชน ตลอดจนกิจกรรมเชิงพาณิชย์อื่น ๆ ที่สำคัญคือการเป็นพ่อค้าคนกลาง

ปัจจุบัน แม่น้ำจันทบุรี จะเป็นแหล่งกำเนิดธุรกิจอาหารที่มีชื่อเสียง แต่ธุรกิจภัตตาหารที่เหลือน้อยนั้นเป็นของขึ้นชื่อประจำถิ่น หลาย ๆ อย่างมีชื่อเสียงมาก แต่สภาพปัจจุบันอาจทำให้ชาวบ้านเก่าแก่หลายครัวเรือนจึงต้องลาจากสามย่านไปในที่สุด ทั้ง ๆ ที่แต่ไหนแต่ไรมา สถานะทางเศรษฐกิจของชุมชนแถบนี้น่าจะมั่นคงมาโดยตลอด

3. ความเชื่อในชุมชนสามย่าน

วิถีชีวิตของสามย่านเมื่อมีการลงหลักปักฐานอย่างมั่นคงแล้ว ได้หยั่งรากศาสนาและความเชื่อลงในพื้นที่ไปพร้อม ๆ กันด้วย ในฐานะที่ศาสนวัตถุต่าง ๆ จะเป็นสิ่งขวัญกำลังใจในการใช้ชีวิตและประกอบธุรกิจของพวกเขา ตลอดจนเป็นเครื่องรำลึกถึงบรรพบุรุษ คำบอกเล่าของผู้ที่อยู่ทันเห็นชุมชนสามย่านได้กล่าวว่า ก่อนจะมีการสร้างจามจุรีสแควร์ มีศาลเจ้าเป็นสิบ ๆ ศาล

ปัจจุบันศาลเจ้าที่เหลืออยู่ในละแวกรอบจันทบุรี นั้นเหลือแต่ศาลขนาดกลาง ส่วนศาลขนาดเล็กเหลืออยู่เพียงศาลเดียว ประกอบไปด้วยศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าเหล่ากงเหล่าม่า หากศาลเจ้าที่เหลืออยู่เพียงเท่านั้นเป็นร่องรอยของชุมชนจีนที่เคยคึกคักในอดีต เพราะเทวสถานเหล่านี้เป็นศูนย์กลางพิธีกรรมของชาวบ้าน หากคนในชุมชนประสงค์จะมีบุตรก็ขอบุตรเอากับเหล่ากงเหล่าม่าที่เป็นพ่อซื่อแม่ซื่อของเด็ก ๆ ส่วนศาลเจ้าพ่อและเจ้าแม่นั้นก็เป็นเทพที่ชาวจีนโพ้นทะเลนับถือกันโดยทั่วไปทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งศาลเจ้าพ่อเสือนั้นถึงกับมีพิธีกรรมแห่เทวรูปและม้าทรงเป็นของตนเอง ด้วยทุกวันนี้ยังมีเครื่องพิธีเก็บไว้ในศาล ส่วนศาลเจ้าแม่ทับทิมนั้นน่าจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนสวนหลวง – เชียงกงมาก่อน ความสำคัญของศาลดังกล่าวพิจารณาได้จากกระถางรูปประธานที่เป็นสังเค็ดงานพระบรมศพรัชกาลที่ ๕ จุดเด่นของกระถางชุดนี้ คือ มีตรา จปร. วัตถุดังกล่าวจึงมีชื่อเสียงพอสมควรในหมู่นักสะสม ศาลเจ้าที่ได้รับกระถางชุดนี้มีร่วมสมัยอยู่ในปักษ์ใต้ที่รู้จักกันดี คือ ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว การที่พระมหากษัตริย์จะได้ทรงพระกรุณาพระราชทานแก่ศาลน่าจะแสดงความสำคัญของเทวสถานได้เป็นอย่างดี

ในพิธีกรรมแบบจีน วัตถุพิธีที่สำคัญที่สุดในศาลเจ้าแบบจีนก็คือกระถางรูป ไม่ใช่เทวรูปหรือวัตถุอื่นใด เมื่อกระถางรูปถูกตั้งแล้วจะไม่มีใครขยับอีก ดังนั้น อักคิภัยหลายครั้งที่เคยเกิดขึ้นในสามย่านจึงอาจทำลายโบราณวัตถุที่ทำด้วยไม้ให้มอดไหม้แต่ไม่อาจทำลายกระถางรูปได้ ในศาลเจ้าพ่อเสือที่ซอยจุฬาลงกรณ์ 50 มีทั้งกระถางรูปของเก่า เทวรูปที่สร้าง

ในประเทศจีน นอกจากนั้นในศาลดังกล่าวยังมีการเรียไรกันว่าจ้างช่างจีนโพ้นทะเลให้เข้ามา
สร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ อย่างวิจิตรบรรจง ศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นด้วยความตั้งใจอย่างมแสดง
ฐานะความเป็นศูนย์กลางชุมชน ทั้งศาลเจ้าพ่อเสือและศาลเจ้าแม่ทับทิมยังปรากฏวัตถุที่เป็น
ร่องรอยว่าทั้งสองศาลเคยมีพิธีแห่เทวรูปและม้าทรงมาก่อน

ภาพที่ 1 แผนที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนสามย่าน

4. สามย่านกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สามย่าน – สวนหลวงซึ่งเป็นพื้นที่ในการศึกษานี้ ครูจำเป็นต้องมีชุดความคิดสำหรับ
ปฏิบัติการสอนอย่างเป็นระบบ เพราะหากปราศจากหลักการสอนแล้วอาจทำให้กระบวนการ
สร้างความรู้เกิดข้อบกพร่องได้ ประโยชน์ที่ได้รับจากการสอนนี้ไม่ได้จำเพาะอยู่แต่กับนักเรียน
เท่านั้น หากแต่แผ่ไปยังชุมชนและสังคมด้วย คุณภาพของการเรียนการสอนจึงเป็นสิ่งที่
ละเอียดอ่อนในทุกขั้นตอน

การสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกรุงเทพมหานคร

การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้นมีผู้ศึกษาแนวทางไว้อย่างกว้างขวาง ทั้งในเชิงปริมาณ
ที่มีจำนวนเล่มของวิทยานิพนธ์หลายสิบหัวเรื่องจากสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ และในเชิงเนื้อหา
ที่มีรายวิชาต่าง ๆ (แม้กระทั่งวิทยาศาสตร์) สนใจเลือกใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อสนับสนุน
การเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ ทั้งในระดับประถมศึกษาและในระดับมัธยมศึกษา อุปสรรค
ก็คือการศึกษาแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นเป็นแนวโน้มที่ได้พ่นสมัยไปแล้วในเวลานี้ แต่ในขณะ
เดียวกัน กระแสทางวิชาการในปัจจุบันให้ความสนใจในการจัดการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
กระแสหลักมากขึ้น แต่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพื้นที่พิเศษทำให้ได้รับความสนใจอยู่เสมอ ยิ่งไปกว่านั้น

กรุงเทพฯ นั้นถือว่ามิใช่ได้เปรียบกว่าท้องถิ่นอื่น ๆ หลายอย่าง นั่นก็คือ มีระบบการสื่อสารมวลชนที่มีคุณภาพมากขึ้น อินเทอร์เน็ตแพร่หลายมากขึ้น แหล่งข้อมูลทางวิชาการและแหล่งสำหรับบริการนักท่องเที่ยวมีให้เลือกหาอย่างมากมาย ดังนั้น ความพร้อมของกรุงเทพฯ สำหรับใช้เป็นห้องเรียนจึงมีอยู่อย่างเต็มเปี่ยม ในทางปฏิบัติผู้สอนอาจใช้วิธีการส่งให้ผู้เรียนไปสำรวจแหล่งเรียนรู้ด้วยตนเองและออกแบบการสอนให้ออกมาในลักษณะอื่นก็ได้ที่ไม่ใช่รูปแบบของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยตรง เช่น การบูรณาการข้ามสาระวิชา การทำโครงงาน สังคมศึกษา การทัศนศึกษา เป็นต้น

ทั้งนี้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเลือกออกแบบการเรียนการสอนในลักษณะใด สุดท้ายจะต้องมีชิ้นงานเพื่อเป็นการวัดและประเมินผลผู้เรียน งานที่ว่าก็คือ การสร้างความเป็นมาของชุมชนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ได้เรียนมา เกณฑ์ของการวัดมาจากความถูกต้องทั้งในเชิงเนื้อหาและในเชิงวิธีการว่ามีความแม่นยำเที่ยงตรงเพียงใด

แนวทางการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น นอกเหนือไปจากหลักการสอนข้างต้นแล้ว ก็มีลำดับขั้นในทางเทคนิคพอสมควร พิชฌัมภ์ กระจ่างจันทร์ (2559) ได้นำเสนอวิธีการดังนี้

1) การกำหนดเป้าหมายและการกำหนดแนวคิดในการวิเคราะห์ เป้าหมายของการทำงานด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจจำแนกเป้าหมายของตัวมันออกเป็นสองหรือสามมิติได้แก่ มิติวิชาการและมิติของการพัฒนาตามลำดับ

เป้าหมายแรก คือ เป้าหมายทางวิชาการ ผู้สอนและผู้เรียนควรมีเป้าหมายตรงกันเสียก่อนว่าต้องการรวบรวมข้อมูลในลักษณะไหน เช่น ความเป็นมา สภาพแวดล้อม ลักษณะทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี และปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนนั้น ๆ

ขณะที่เป้าหมายที่สองเป็นประโยชน์ในเชิงพัฒนา ด้วยเป็นส่วนสำคัญในการส่งทอดและเสริมสร้างความรู้ให้กับท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ให้กับชุมชนในการยกระดับอัตลักษณ์ของตนเอง

เป้าหมายสุดท้ายเป็นเป้าหมายของครูที่จะกำหนดแนวทางการเรียนการสอนที่ทำหายจุดประกายให้เกิดความรู้ที่คงทนและยั่งยืน โดยใช้ท้องถิ่นเป็นสนามทดลองสำหรับนักประวัติศาสตร์มือใหม่ พื้นที่ดังกล่าวเป็นโอกาสสำหรับครูที่จะได้ฝึกให้นักเรียนประวัติศาสตร์ในการใช้ความคิดวิเคราะห์ ช่องว่างทางวิชาการใด ๆ ที่เกิดขึ้นทำให้โรงเรียนและชาวบ้านต้องร่วมมือกันเพื่อเติมเต็มมันด้วยตนเอง

เมื่อตระหนักถึงเป้าหมายทั้งหมดแล้วจึงควรกำหนดโจทย์ที่ชัดเจน จะกำหนดกรอบในการทำงานในลำดับต่อไปให้มีความชัดเจน ป้องกันความสับสนระหว่างผู้ปฏิบัติงาน และมีความสอดคล้องกับแนวทางวิเคราะห์ข้างต้น ตัวอย่าง เช่น ประชากรในสวนหลวง

และสามย่านเป็นคนเชื้อชาติอะไรเป็นส่วนใหญ่? ชื่อสามย่านมาจากไหน? อาชีพในสามย่านมีอะไรบ้าง? สามย่านไม่เคยมีชาวมุสลิม ศาสนาจีนเป็นความเชื่อหลักของชาวสามย่าน – สวนหลวง เป็นต้น

2) การทบทวนความรู้ ผู้สอนต้องทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อไม่ให้หัวข้อที่ศึกษาซ้ำกับงานที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ รวมถึงสถานะขององค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาประมวลเป็นทุนความรู้และเพื่อประเมินได้ว่าจะสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนได้อย่างไร

3) การจัดเก็บข้อมูล การจัดเก็บข้อมูลอาจใช้เครื่องมือในการทำงานได้หลายอย่าง ที่สำคัญคือจะต้องสอดคล้องกับหลักการที่ว่าจะต้องเคารพต่อวัฒนธรรมในท้องถิ่นเพื่อเข้าใจชาวบ้านอย่างที่ชาวบ้านเป็น เพื่อไม่ให้เกิดอคติของผู้เขียนงานเสียเอง ข้อมูลที่จะใช้อาจมาจากการค้นคว้าเอกสารหรือมาจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านก็ได้ ด้วยเอกสารจำพวกพงศาวดารไม่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาในรูปแบบนี้

ในกรณีที่ต้องลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวบ้าน ในฐานะที่วิธีการเก็บข้อมูลจากความทรงจำของผู้คนเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนและชาวบ้านเองก็อาจเกิดอคติได้ ดังนั้น ควรสัมภาษณ์จากข้อมูลหลาย ๆ แหล่งเพื่อเทียบกันหรือจะทำการเก็บข้อมูลพร้อม ๆ กันก็ได้ สำหรับหลักฐานประเภทอื่นนั้นก็ควรทำการกำหนดอายุให้ชัดเจนเพื่อลดความคลาดเคลื่อน

4) การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การจัดแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ เรียบเรียงขึ้นจากการวิพากษ์หลักฐานที่ละชิ้น ร้อยเรียงความเป็นมาตามลำดับเหตุการณ์ก่อน – หลัง

5) การเผยแพร่ความรู้ การเผยแพร่ความรู้เป็นทั้งขั้นตอนของการสรุปความรู้ให้เป็นระบบและเป็นการส่งต่อความรู้ให้แก่ชุมชนต่อไป ไม่ว่าชิ้นงานที่ผ่านการตรวจสอบมาแล้วจะกระทำในรูปแบบใดก็ตาม (โปสเตอร์ หนังสือรวมบทความ คลิปวิดีโอ ฯลฯ) การกำหนดลักษณะชิ้นงานจึงควรเลือกรูปแบบให้ชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อได้ด้วย (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, 2559)

สายสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียนจึงเกิดขึ้นทำให้ผู้เรียนมีความสุข ชุมชนมีความสุข ขั้นตอนสุดท้ายนั้นจึงสำคัญในแง่ที่ทำให้ประวัติศาสตร์ของชั้นเรียนมีชีวิต เพราะชุมชนเป็นพื้นที่ในการทำงาน ทำให้ผู้เรียนได้สร้างความรู้เหล่านั้นด้วยตนเอง และส่งต่อความรู้ความทรงจำต่างๆที่สังเคราะห์แล้วให้ชุมชนเป็นผู้รักษามันต่อไป

ตัวอย่างของการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

ขั้นตอนที่พิพัฒน์ กระแจะจันทร์เสนอ จะเห็นว่าสามารถนำไปดัดแปลงรูปแบบกิจกรรมได้ตามความพร้อมของผู้สอน สำหรับโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยมเคยมีการทดลองปฏิบัติการทางการเรียนรู้มาบ้างแล้วในพ.ศ.2556 เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยของผู้เขียนเอง โดยทดลองกับนักเรียนที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาเพิ่มเติม (เลือกเสรี) ส 31211

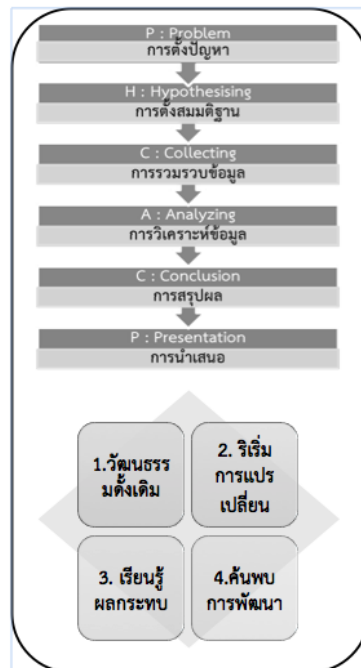
เสนอทั้งบางกอก ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2556 โดยมีระยะเวลาในการทดลองระหว่างวันที่ 7 พฤศจิกายน 2556 ถึงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2557 ผู้เรียนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 16 คน ซึ่งมีการฝึกฝนกระบวนการเก็บข้อมูลให้นักเรียนก่อนการลงพื้นที่จริง ในรายวิชาดังกล่าวมีโครงสร้างเนื้อหาดังต่อไปนี้

ชุดที่ 1 ความรู้พื้นฐาน

- หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 เรียนรู้การวิจัย
หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 มโนทัศน์การศึกษาชุมชน

ชุดที่ 2 กระบวนการวิจัย

- หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ปฏิบัติการสืบค้นข้อมูล
หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 เพิ่มพูนองค์ความรู้
หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 ประเมินสู่การพัฒนา
หน่วยการเรียนรู้ที่ 6 บทสรุปแห่งกาลเวลา

แผนภาพ 1 แนวคิดการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

นักเรียนรวมกลุ่มทำงานร่วมกันเพื่อศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ที่สนใจเกี่ยวกับชุมชนและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร (เช่น ชุมชนกุฎีจีน ตลาดสำเพ็ง มิวเซียมสยาม วังสวนผักกาด เป็นต้น) ในแหล่งเรียนรู้ที่เป็นชุมชนนั้น นักเรียนจะต้องวิเคราะห์แนวคิดการเรียนรู้ชุมชนทั้ง 4 ขั้นตอน ได้แก่

(1) **ขั้นศึกษาวัฒนธรรมดั้งเดิม** : ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในชุมชนนั้น ๆ

(2) **ขั้นริเริ่มการแปรเปลี่ยน** : การศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

(3) **ขั้นเรียนรู้ผลกระทบ** : การเตรียมรับสภาพผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

(4) **ขั้นค้นพบการพัฒนา** : ศึกษาแนวทางการพัฒนาและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

แนวคิดการเรียนรู้ชุมชนนั้นจะบูรณาการอยู่ในจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่น การบรรยาย การอภิปราย การทำรายงาน การออกภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการสำรวจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดมโนทัศน์ที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมรวมถึงมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย นอกเหนือไปจากการได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนกรุงเทพฯ และมีทักษะกระบวนการวิธีการวิจัยการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็น แนวคิดการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานเป็นดังแผนภาพ 1 (ปกิต วิเศษปัดสา, 2556)

ในระหว่างการทดลองได้มีการวัดผลพัฒนาการที่เปลี่ยนไปในด้านต่าง ๆ ของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นมานั้นทำให้นักเรียนมีเจตคติที่ดี เห็นคุณค่าของชุมชน มีความภูมิใจและถือเป็นหน้าที่ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย

บทสรุป

สามย่าน - สวนหลวง เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายและความรุ่มรวยทางวัฒนธรรมพอสมควร แต่ในขณะที่ทุนนิยมทำให้เศรษฐกิจในพื้นที่รอบจุฬาฯ ทรงพลัง ตัวมันเองก็เป็นความท้าทายของชุมชนไปพร้อม ๆ กันด้วย ในการที่จะรักษาอัตลักษณ์เก่าให้อยู่รอดได้ในสังคมปัจจุบัน มิฉะนั้นวัฒนธรรมอันประเมินค่ามิได้จะค่อย ๆ สูญสลายไป

ในฐานะที่โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม เป็นสถานศึกษาที่มีศักยภาพและเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่นี้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจนำมาบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนได้เพื่อให้ชุมชนมีตัวตนที่เข้มแข็งขึ้น ขั้นตอนของการทำงานนั้นต้องกำหนดกรอบความคิดในการทำงานให้ชัดเจน ทำการเก็บข้อมูล สูดท่ายจึงเรียบเรียง เผยแพร่ และส่งต่อให้กับท้องถิ่นต่อไป

กิจกรรมในรายวิชาเพิ่มเติม (เลือกเสรี) ส 31211 เสน่ห์บางกอก ที่ชุมชนสามแพร่ง ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2556 เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนมีศักยภาพในการจัดกิจกรรมทางการศึกษาโดยใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนสามย่าน - สวนหลวงในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- เกรียงยศ จุญศรีสวัสดิ์. (2546). การศึกษาความเป็นไปได้ของการพัฒนาที่ดินบริเวณ
สามย่าน-สวนหลวง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2547). ยุทธศาสตร์และกลยุทธ์การบริหารจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2548). รายงานผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2550). 9 ทศวรรษ พัฒนาการทางกายภาพ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดทำหนังสือ 9 ทศวรรษ
พัฒนาการทางกายภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ถาวร ชะกะชัย. (2530). “เทวาลัยรำลึก,” หน้า 119 - 120. ใน 70 ปี จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทียนฉาย กีระนันท์. (2543). บันทึกจดหมายเหตุ กรณีเกี่ยวกับที่ดินมหาวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นพพร มโนเกษมสันต์. (2555). ศึกษาความเป็นไปได้ในการลงทุนเปิดร้านอาหารชาบู ชาบู
ประเภทบุฟเฟต์ บริเวณข้างวัดหัวลำโพง (สามย่าน). กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นพรัตน์ เจริญ. (2556). การศึกษาความเป็นไปได้ของโรงเรียนสอนภาษาญี่ปุ่นใน
เขตสามย่าน. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิสิตชั้นปีที่ 4 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2533).
ชีวิตเมืองบนที่ดินจุฬาฯ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปกิต วิเศษปัดสา. (2556). ผลของการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐานที่มีต่อมนทัศน์
การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและเจตคติต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย
ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2519). นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย
(พ.ศ. 2475-2500). วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

- พลกุล อังกินันท์. (2514). *บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. ปริญญาบัตรการประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพมหานคร.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2559). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: เป้าหมายและกรณีศึกษาที่รังสิตและอื่นๆ* [สไลด์ ประกอบการบรรยาย]. บรรยาย ณ โรงแรมรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
- วุฒินันท์ สัตยภิวัฒน์ และ อภิรดี ทิศาภิภาต. (2552). *ทัวร์เสมือนจริงรถโดยสารภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ฝั่งสามย่าน)*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมศรี สุขุมลันนท์. (2530). “ครั้งหนึ่งยังจำได้,” หน้า 119 - 120. ใน *70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทธาสินี จิตรกรรมไทย. (2552). *จากริมถนนขึ้นดึกไฮโซ จี๋น้อย ขวัญใจชาวจุฬาฯ*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนิย์รัตน์ เดชวิริยะกุล. (2553). *คติความเชื่อของชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ : กรณีศึกษาประติมากรรมรูปเคารพ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร.

.....

ผู้เขียน

อาจารย์ปกิต วิเศษปัดสา อาจารย์ประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330
อีเมล: pakit_aek@outlook.co.th